

HÜDAÎ'NİN BİR ŞİİRİ VE BİR TERİM TEKLİFİ

A POEM OF HÜDAÎ AND A LOCUTION PROPOSAL

*Faruk ÇOLAK**

Özet:

Bazı şiirler, halk hikâyelerinin öne çıkan taraflarından bahseden bir nevi tezkire veya hikâyelerle ilgili isimler sözlüğüdür. Bu türden manzumeler, halk hikâyesi çalışmalarında tarihleme ve hikâyenin coğrafyasını oluşturmada kullanılabilirler. Benzer mantıkla oluşturulmuş şairname niteliğindeki eserleri hariç tutacak olursak hikâyename olarak teklif etmekte olduğumuz yeni bir türün ilk örneği, bu çalışmayla bilim âlemine tanıtılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hikâyename, Hüdai, Halk Hikâyeleri, Âşık Şiiri, Halk Edebiyatı.

Abstract:

Some poems are names' dictionary related with stories, or a kind of missive which mentions the important sides of folk stories. This kind of poems are texts used for datation and for forming the story's geography. If we exclude the works which have the same character with şairname, the first example of a new kind offered as hikâyename will be introduced to science world via this work.

Key Words: Hikâyename, Hüdai, Minstrel Tales, Minstrel Poem, Folk Literature.

GİRİŞ

Edebiyatla ilgili bir terimin teklif edilmesi, teklif edilen bu terimin kabul edilmesi, yerleşmesi ve kullanılabilir hâle gelmesi; hem zaman almakta hem de tartışmalara sebep olmaktadır. Kabul edilmesi, yerleşmesi ve kullanılması zaman alacağı veya tartışmalara sebep olacağı endişesiyle bu tür gayretlerden imtina etmek, bilimsel mantıkla bağdaşmaz. Elde edilen malzemenin daha iyi incelenmesi ve tanımlanabilmesi için bilim âleminde bu tür gayretler hep var olagelmıştır. Dahası, bu gayretler var olmaya da devam edecektir.

* Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı – Niğde fcolak@nigde.edu.tr

Şüphesiz ki bir bilim alanı için en zor şeylerden birisi, o alan için terim teklif etmektir. Daha da zor olanı ise teklif edilen bu terimin kabul görmesidir. Âşık Ömer'in "Fasl-ı fî Beyâni's-Şu'arâ" başlıklı destan tarzındaki şiiri zamanla Şairname olarak teklif edilmiş ve alanın araştırmacıları tarafından kabul görmüştür ve Âşık Edebiyatı araştırmaları da günümüzde bu terimi kullanılmaya devam etmektedirler.

1. TEZKİRE VE ŞAIRNAME

Bilindiği üzere "Tezkire, bir meslekten yetişmiş kişilerin biyografyalarını bir arada toplayan eserlerdir" (Levend, 1984, s. 118). Genel kabûlde şairlerin kısa hayat hikâyeleri ve öne çıkan özelliklerini ihtiva eden bu eserler, kapsadığı meslek grubuna göre isim alırlar (Levend, 1984, s. 118). Divan edebiyatındaki bu anlayış zamanla halk şairlerine sığmamış ve bu bağlamda şairlerin isimleri, özellikleri ve öne çıkan özelliklerinden bahseden şiirler kaleme almışlardır. İlk örneklerini 17. yüzyıl âşıkları Âşık Ömer (Karasoy ve Yavuz, 2010, s. 537-541; Ergun, 1936, s. 431-434) ve Sun'î (Elçin, 1977, s. 282-289)'de gördüğümüz bu tür şiirler için "Şairname" terimini Sadettin Nüzhet Ergun kullanır (Ergun, 1936, s. 6, 11). Terimin popüler hale gelmesi Şükrü Elçin (Elçin, 1977, s. 282-289) sağlar. Elçin'in bu yayınından sonra Doğan Kaya, meseleyi bir sonraki aşamaya taşır, yeni bulduğu metinleri de ilave ederek şairlerin özelliklerinden bahseden bu şiirleri bir kitapta toplar (Kaya, 1990) ve söz konusu kitaba 34 şairname metnini alır.

1.1. Tezkire, Şairname ve Hikâyename Türlerinin Benzerliği

Şairname türündeki eserler, şairlerin öne çıkan özelliklerinden bahseden bir nevi tezkire veya âşıklarla ilgili manzum isimler sözlüğüdür. Bu tür eserler Âşık Edebiyatı çalışmalarında tarihlleme ve biyografi oluşturmada zaman zaman kullanılırlar. Bu eserleri kaleme alanlar, kendilerinden önce yaşamış veya çağdaşları olan âşıkların beğendikleri yanlarını, âşıklar hakkındaki kanaatlerini yansıtırlar. Şairname söyleyenler eserlerinde zikrettikleri âşıkların isimlerini belirli bir kurala göre değil, kendi kanaat ve beğenilerine göre belirlemektedirler. Divan Edebiyatı türlerinden olan tezkireler de böyledir. Ancak tezkireler, şairnelere göre daha düzenli ve metodiktir.

Benzer şekilde halk hikâyeleriyle meşgul olmuş bir âşık, sevdiği halk hikâyelerinden bahseden bir şiir yazdığı zaman bu şiire ne denilecektir? Bu tür bir şiir hangi kelime veya terimle karşılanacaktır? Dilimizde maalesef bu kavramı karşılayan bir kelime veya terim yoktur. Dilimizde bu tür bir şiiri karşılayan bir terim olmadığına göre bunlara, şairname veya destan denilmeye devam edilecektir.

1.2. Hikâyename

Söz konusu tezkire ve şairname isimlendirmelerine benzer şekilde olmak üzere halk hikâyelerinin kahramanlarından ve özelliklerinden bahseden metinler için “*Hikâyename*” terimini teklif ediyoruz. Söz konusu terimle ifade edebileceğimiz tek örnek ise aşağıda metnini sunacağımız *Hüdaî*’nin destan tarzındaki şiiridir.

Bu metni “*Hikâyename*” olarak isimlendirmemizin sebeplerinden ilki, bu şiire sadece vak’aya dayalı eserler ile halk arasında anlatıldığını düşündüğümüz maceraların konu edilmesidir.

İkincisi ise şiirin söyleyicisi âşığın herhangi bir âşık veya eserinden değil, şuurlu bir seçim olduğunu düşündüğümüz halk hikâyelerinden bahsetmesidir. Bu da bize, âşığın şiirine konu ettiği eserleri seçerken rast gele davranmadığını, halk hikâyeleri hakkında bilgi sahibi olduğunu ve bu bilgisine göre seçim yaptığını göstermektedir.

Üçüncüsü, âşıkların isimlerinden, memleketlerinden, mesleklerinden, tarikatlarından bahseden manzum metinlere nasıl şâirname diyorsak; bu türe de şairname isminden mülhem *hikâyename* denilmelidir. Dördüncüsü ise bu türde bulunacak yeni eserler için böyle bir terime ihtiyaç olmasıdır.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle “*Hikâyename*”yi, “*Halk arasında şöhret bulmuş gerçek veya gerçeğe yakın hikâyelerin isimleri, kahramanları ve genel özelliklerinden bahseden destan tarzında söylenmiş metinler*” şeklinde tanımlayabiliriz.

2. HÜDAÎ KİMDİR?

Hüdaî, adını taşıyan divan şairleri olmasına rağmen, bunlardan hangilerinin *hikâyename* şairi *Hüdaî* olduğu konusunda bir bilgi sahibi değiliz. 18. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaşayan Noksanî’nin “*Münacaat*” başlıklı şairnamesinin 17. dördlüğünde adı geçen bir Hüdâyî (Kaya, 1990, s. 39) daha vardır. Söz konusu şairnamede Hüdâî’in adı, *Fuzûlî*, *Niyâzî*, *Hayretî* ve *Eşrefoğlu* gibi bazı Divan ve Dinî-Tasavvufî edebiyat şairleri ile birlikte anılmıştır. Bu durum ise söz konusu şairnamedeki Hüdâyî’nin Divan şairi Hüdâîlerden birisi olduğunu düşündürmektedir.

Tespitlerimize göre hikâyename şairi Hüdâî, basılı kaynaklarda adı geçmeyen bir âşıktır. Onun adı ilk olarak “*Şifâî ile Selvihan Hikâyesi*”¹ni yazıya geçirmesi münasebetiyle düşmüş olduğu notta geçmektedir. Bütün bildiklerimiz onun “*Şifâî ile Selvihan Hikâyesi*”nin H.1246/1831 tarihli nüshasının sonuna düştüğü nottan ibarettir.

¹ Şifâî ile Selvihan Hikâyesi ile ilgili çalışmalar için bk. Oral, 1949; Dilçin, 2002; Çolak, 2005; Durbilmez, 2007; Çolak, 2009.

Nota göre Hüdaî, kendi adını *Tarsusî Efendi* ve mahlasını da *Hüdaî* diye vermektedir. Yine, H.1246 tarihli nüshanın sonundaki nota göre o, “*Şifâî ile Selvihan Hikâyesi*”ni tasnif etmiş ve bu tasnif ettiği hikâyeyi halka bildirmek için bu *Hikâyename*'yi kaleme almıştır (Bor Halil... K409, 19a). İlk bakışta o, “*Şifâî ile Selvihan Hikâyesi*”ni kaleme almış bir âşık gibi görünmektedir. Ancak bizim kanaatimiz bu doğrultuda değildir. O, var olan bir hikâyeyi yazıya geçirmiş ve bu hikâyenin sonuna bir *Hikâyename* ilave etmiştir. Bunun en açık delili hem Hüdaî², hem de Şifâî³ adına değişik kaynaklarda kaydedilmiş şiirlerin farklı olmasıdır. İki âşığın şiirlerinde ortak yönlerin olmaması, bunların ayrı âşıklar olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Hüdaî'nin *Hikâyenamesi*'nde 11 halk hikâyesinden bahsetmesi, onun halk hikâyelerine düşkün olduğunu gösterir. Bu durum aynı zamanda, 19. yüzyılda halk hikâyelerinin çok sevildiğine ve bu hikâyelerin şöhretinin musanniflerinin şöhretinin önüne geçtiğine işaret eder. Bu şekilde bir tanınmışlık da âşığın unutulup, hikâyenin bilinmesine yol açar ki, “*Şifâî ile Selvihan Hikâyesi*”nde de böyle bir durum söz konusudur.

2.1. Hüdaî'nin Hikâyenamesi

Hikâyename olarak adlandırdığımız metin, “Bor Halil Nuri Kütüphanesi Yazma Eserler Numara K409” künyeli eserin 29a-29b sayfalarında. Metin, H.1246/1831 tarihlidir ve “*Şifâî ile Selvihan Hikâyesi*”nin devamındadır. Orta büyüklükte bir şairname çapında olan metin, 11 dörtlükten oluşmaktadır. Şiirin son dörtlüğünde geçen ifadeye göre, âşık şiirine “*Şirin-name*” adını vermiştir. “Metin, Hz. Âdem'in yeryüzüne ayak basmasıyla başlamakta ve *Kerem ile Aslı*, *Leyla ile Mecnun*, *Arzu ile Kamber*, *Ferhad ile Şirin*, *Bey Böğrek ile Akkavak Kızı*, *Tahir ile Zühre*, *Âşık Garip ile Şahsenem*, *Asuman ile Zeycan*, *Hurşid ile Mahmiri*, *Kral Kızı (Gül Ahmet/Gavur Kızı)* ve *Şifâî ile Selvihan* hikâyelerinden bahsetmektedir. Ayrıca o dönemde bilindiğini veya halk arasında anlatıldığını tahmin ettiğimiz dört hikâye kahramanından da bahsedilmektedir. Bunlar, *Sa'id*, *Şerif*, *İrfanî* ve *Mailî* dir.

ŞİRİN-NÂME

Çok şükür lutfına yâr-ı Hudânın
Lezzet-i hikâyet câna kavuştu
Mesmu'ı olunsun bâ-y u gedânın
Kelâmımız çok irfâna kavuştu

² Hüdaî'nin bu *Hikâyename*'den başka, *Hikâyename*'nin yer aldığı yazmada bir, Bor Halil Nuri Kütüphanesi Yazmalar Numara: 176'da üç, 179'da ise bir şiiri daha vardır. Bu şiirlerin yer aldığı yazmaların hepsi Niğde-Bor kaynaklı yazmalardır.

³ bk. Çolak, 2009.

Geleli zuhûra Hazret-i Âdem
Nice âşık dehre basdılar kadem
Hikâyeyi vezne getirdik bu dem
Sa'y-ı gayret bu imkâna kavuştu

Birbirine tâlib oldu çok canlar
Rûy-ı zemîn üzre dökdüler kanlar
Esir-i aşk olup bin âlişanlar
Yanup nârı ol sûzana kavuştu

Kerem⁴ meftûn iken ol **Aslıhan**'a⁵
Nice bin eziyyet gösterir cana
Mecnûn Leylâ⁶ için oldu divâne
Arz ederek Hakk Süphân'a kavuştu

Arzu ile Kamber⁷ düştüler nara
Mukadder o imiş var mıdır çare
Ferhâd ile Şirîn⁸ pek bahtı kara
Ahir hâli perişâna kavuştu

Beğ Böğrek⁹ meşhûrdur **Akkavak Kızı**¹⁰
Tahir Zühre¹¹ için yandırdı özi
Âşık Garib ile Şahsenem¹² kızı
Takdirimiş cânı cânâ kavuştu

⁴ Kerem ile Aslı Hikâyesinin erkek kahramanı. Hikâyenin metni için bk. Duymaz, 2001, s. 255-364.

⁵ Kerem ile Aslı Hikâyesinin kadın kahramanı.

⁶ Klasik edebiyatımızdaki önemli aşk hikâyelerinden birisidir. Aynı isimli halk hikâyesinin metni için bk. Sakaoğlu vd., 1999, s. 134-154.

⁷ Hikâyenin metni için bk. Şimşek, 1987, s. 289-302.

⁸ Klasik edebiyatımızdaki önemli aşk hikâyelerinden birisidir. Aynı isimli halk hikâyesinin metni için bk. Özarlan, 2006, s. 169-327.

⁹ Hikâyenin metni için bk. Gökyay, 1973, s. 31-58; Sakaoğlu, 1998, s. 249-444; Görkem, 2000, s. 222-250.

¹⁰ Bey Böyrek Hikâyesinin kadın kahramanı.

¹¹ Hikâyenin metni için bk. Türkmen, 1998, s. 209-248.

¹² Hikâyenin metni için bk. Türkmen, 1995, s. 113-195.

Said¹³ **Şerif**¹⁴ için oldı perişân
Böyle olur aşk hâline kavuşan
Verir **Mâilî**¹⁵ **Âb Güneş**¹⁶, ten nişan
Derler **Zeycan Asümana**¹⁷ kavuştu

Bir Türkmen kızına meftûn **İrfânî**¹⁸
Çâre yok âhile yandırdı canı
Hurşid Mihri¹⁹ için etti figânı
İki çeşmi kızıl kana kavuştu

Âşık-ı hüsün **Kral Kızın**²⁰ sevende
On sekiz yıl hınzır güttü yabanda
Fikr eylesen neler oldu cihanda
Her birisi bir meskene kavuştu

Arife bu kadar ittim işaret
Vezn-i mevzûn hıtam buldu nihayet
İki yüz kırk hâne²¹ işbu hikâyet
İşidenler hep gümâna kavuştu

¹³ Hüdaî'nin yaşadığı devirde şöhret bulmuş bir hikâye kahramanı olmalıdır. Hikâyenamenin “Bor Halil Nuri Kütüphanesi Yazma Eserler Numara: K406”da kayıtlı metninde “Said” ile “Şerif” kelimeleri arasında bir “kızı” kelimesi yer almaktadır. Ancak bu kelime, müstensih tarafından üzeri çizilerek iptal edilmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki Şerif, Said'in kızıdır. Mısranın tamamı göz önüne alındığında baba ve kızın yer aldığı bir aşk hikâyesinden bahsedilmektedir. Ancak hikâyenin metni ile ilgili herhangi bir bilgimiz yoktur.

¹⁴ Hüdaî'nin yaşadığı devirde şöhret bulmuş bir hikâye kahramanı olmalıdır.

¹⁵ Mâil kelimesinin Şay Mayıl Hikâyesinin kahramanı “Şah Mayıl” yerine kullanılmış olduğunu düşünüyoruz Şah Mayıl ise Güney Anadolu’da anlatılan kısa hikâyelerden biridir. Hikâyenin metni için bk. Caferoğlu, 1995, s. 208-218.

¹⁶ Âb Güneş, Şah Mayıl Hikâyesinin kadın kahramanı. Hikâyenin metni için bk. Caferoğlu, 1995, s. 208-218. Ayrıca, Pertev Naili Boratav 1947 yılında Çukurova’da hikâyenin metnini derler. Bu bilgi için bk. Boratav, 1982, s. 267.

¹⁷ Hikâyenin metni için bk. Erciş, 1997, s. 298-325.

¹⁸ Aynı isimli bir şair Hızrî'nin Cem’ü-ş-Şairan başlıklı Şairnamesi’nin 21. dörtlüğünde geçmektedir. Şairname’nin metni için bk. Kaya, 1990, s. 33. Ancak bu dörtlükte geçen İrfânî, “Bir Türkmen kızına meftûn İrfânî / Çâre yok ahile yandırdı cânı” mısralarından anladığımızı göre bir hikâye kahramanıdır.

¹⁹ Hikâyenin metni için bk. Sakaoğlu ve Duymaz, 1996, s. 91-135.

²⁰ Kral Kızı, Güzel Ahmet Hikâyesinin kadın kahramanıdır. Hikâyenin erkek kahramanının adı “Güzel Ahmet”tir. Metindeki “Âşık-ı hüsün”, Güzel Ahmet’e atıftır. Hikâyenin metni için bk. Yalman (Yalgın), 1977, s. 72-75; Görkem, 2000, s. 165-194. Ayrıca aynı hikâyenin çeşitlemesi “Gavur Kızı” hikâyesi için bk. Yalman (Yalgın), 1977, s. 61-63.

²¹ Bu sayı Şifâî ile Selvihan Hikâyesinin Bor Halil Nuri Kütüphanesi K409 numaradaki şiirlerinin dörtlük sayılarına tekabül etmektedir. Hüdaî'nin Şifâî ile Selvihan Hikâyesi hakkında bu derece ayrıntı vermesinin sebebi, söz konusu nüshayı yazıya geçirmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Hüdaî destimde yoruldu hâme
Kodum ismin kalsın hûb şirin name
Dinleyen şâd olsun erdi hitâme
Şifâyî de Selvihan'a²² kavuştu

3. SONUÇ

Şimdiye kadarki çalışmalarda şâirname terimi edebiyat terminolojisine kazandırılmıştı. Bu çalışmayla “hikâyename” terimi, hikâyelerden bahseden şiirlerin karşılığı olarak ileride bulunacak benzer metinleri karşılamak amacıyla önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Bor Halil Nuri Kütüphanesi Yazma Eserler Numara:* 176.
Bor Halil Nuri Kütüphanesi Yazma Eserler Numara: 179.
Bor Halil Nuri Kütüphanesi Yazma Eserler Numara: K406.
Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve Edebiyat I*. İstanbul: Adam Yayınları.
Boratav, P. N. (1988). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yayınları.
Caferoğlu, A. (1995). *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Çolak, F. (2005). Şifaî ile Selvihan Hikâyesi. *Türklük Bilgisi Araştırmaları / Journal of Turkish Studies (TUBA)*, 30 (1), 221–274. USA: Harvard Üniversitesi Yayınları.
Çolak, F. (2009). *Altunhisarlı Aşık Şifaî*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
Dilçin, D. (2002). *Çankırı Masalları*. A. Birinci, (Ed.), Ankara: Okuyan Adam Yayınları.
Durbilmez, B. (2007). Şifaî ve Selvi Han Üzerine Bir İnceleme. *Çankırı Araştırmaları*, 2 (2), 257-266.
Duymaz, A. (2001). *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Elçin, Ş. (1977). Şairnameler ve Sun'î'nin Şairnamesi. *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
Erciş, P. (1997). *Asuman ile Zeycan Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doçentlik Takdim Tezi, Ankara.
Ergun, S. N. (1936). *Aşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi.
Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
Görkem, İ. (2000). *Halk Hikâyeleri Araştırmaları Çukurovalı Aşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Karasoy, Y. ve Yavuz, O. (2010). *Aşık Ömer Divanı*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
Kaya, D. (1990). *Şairnameler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

²² Şifaî ile Selvihan Hikâyesinin metni için bk. Çolak, 2005.

- Kaya, D. (2007). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oral, M. Z. (1949). Şifaî ile Selvihan Hikâyesi. Konya: *Anıt Dergisi*, 1 (2), 3-20.
- Özarslan, M. (2006). *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı-I (İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S., Alptekin A. B., Sakaoğlu, Y. ve Şimşek, E. (1999). *Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri-II*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz, A. (1996). *Hurşit ile Mahmiri Hikâyesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (1987). *Arzu ile Kamber Hikâyesi üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*. Elazığ: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmen, F. (1998). *Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Türkmen, F. (1995). *Âşık Garip Hikâyesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalman (Yalgın), A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymaları-II*. (S. Emir, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.